

ЗМІСТ

ПЕРШЕ ПОВІДОМЛЕННЯ	9
ВСТУП.....	21
ІСТОРІЯ ПІВДЕННОГО ПОЛЮСА.....	29
ПЛАН ТА ПІДГОТОВКА	60
НА ШЛЯХУ ДО ПІВДНЯ.....	96
ВІД МАДЕЙРИ ДО БАР'ЄРА.....	125
НА БАР'ЄРІ	159
ПІДГОТОВКА СКЛАДІВ	191
ПІДГОТОВКА ДО ЗИМИ.....	231
ДЕНЬ НА ФРАМГАЙМІ	251
КІНЕЦЬ ЗИМИ.....	298
РУШАЄМО НА ПОЛЮС.....	335
ЧЕРЕЗ ГОРИ	367
НА ПОЛЮСІ.....	414
ПОВЕРНЕННЯ ДО ФРАМГАЙМА.....	435
НА ПІВНІЧ.....	463
ЕКСПЕДИЦІЯ СХІДНОГО ЗАГОНУ	483
ПЛАВАННЯ «ФРАМА»	539

ДОДАТКИ

«ФРАМ»	597
--------------	-----

МЕТЕОРОЛОГІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ НА ФРАМГАЙМІ	615
ГЕОЛОГІЯ.....	626
АСТРОНОМІЧНІ СПОСТЕРЕЖЕННЯ	630
ОКЕАНОГРАФІЯ	634
НАПОЛЕОН, ВІКІНГ, ОРЕЛ (післямова перекладача)	667

Руаль Амундсен

ПЕРШЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

10 лютого 1911 року почався наш рух на Південь: ми мушили підготувати склади. Подорож тривала до 11 квітня. Нам вдалося встановити 3 склади, де й залишилося 3 тонни припасів, зокрема й 22 гандредвейти¹ тюленіни. Навколо не було жодних орієнтирів, тож ми позначили запаси прапорами, які увіткнули за 4 милі² на схід і захід від кожного зі складів. Спочатку бар'єр тішив прекрасними умовами та видавався створеним для собачих упряжок. Тому станом на 15 лютого ми вже подолали 62 милі на санях. Кожні сани мали по 6 собак і тягли 660 фунтів³ вантажу. Горішній бар'єр («поверхня бар'єра») був рівним та гладеньким. Подеколи ми натрапляли на розколини, проте лише в кількох місцях вони здалися нам небезпечними. Бар'єр тягнувся довгими, правильними хвилями. Погода стояла на диво сприятлива — штиль або легкий вітер. Найнижча температура, яку нам вдалося зафіксувати на цій ділянці 4 березня, становила -45°C .

5 лютого, повернувшись до зимових помешкань після першої вилазки, ми дізналися, що «Фрам» уже відчалив. З радістю та гордістю слухали розповіді тих, хто залишився: наш відважний капітан завів корабель південніше, ніж будь-кому раніше вдавалося. Так норвезький прапор на старому доброму «Фрамі» замайорів у тих північних та південних широтах, де ще не ступала нога людини. Граничною широтою на півдні, якої сягнуло наше судно, стали $78^{\circ}41'$.

Зима заскочила нас із достатньою кількістю провіанту: 60 тонн тюленіни мало вистачити і нам, і нашим 110 собакам.

1 Гандредвейт (англ. *hundredweight* від *hundred* — сто та *weight* — вага) — неметрична одиниця вимірювання маси в США та Великій Британії. Англійський гандредвейт дорівнює 112 фунтам чи 50,8 кілограма (тут і далі прим. перекл., якщо не зазначено інше).

2 1 морська миля дорівнює 1852 метрам.

3 1 фунт дорівнює 0,45 кілограма.

Ми звели 8 псячих буд, а також кілька поєднаних між собою наметів та хиж зі снігу. Подбавши про собак, взялися за розбудову й власного житла. Сніг майже повністю покритв нашу маленьку хатину. Проте провести в ній штучне освітлення ми вирішили лише в середині квітня. З цим нам допоміг ліхтар *Lux* потужністю у 200 свіч¹: він забезпечував світло та впродовж цілої зими підтримував 20 °С всередині приміщення. Вентиляція працювала на відмінно, тож усі мали вдосталь свіжого повітря. Сама ж хатина сполучалася з будинком, де ми облаштували не лише майстерню, комору, повітку та льох, а й спільну лазню та обсерваторію. Ми мали напихваті все необхідне навіть на випадок настільки холодної та лютої зими, що й носа надвір не вистромиш.

Сонце наша команда бачила востаннє 22 квітня, і минуло ще 4 місяці, перш ніж воно з'явилося знову. Усі члени експедиції зимували, вдосконалюючи спорядження, яке, як засвідчили наші вилазки для підготовки складів, було занадто обтяжливим для гладенької поверхні бар'єра. Водночас ми присвятили себе всій можливій за тих умов науковій роботі. Зокрема, провели низку цікавих метеорологічних спостережень — як-от те, що випало напрочуд мало снігу, хоч ми й перебували вкрай близько до відкритої води. Крім того, очікувалася вища температура протягом зими, проте показники лишалися вельми низькими, коливаючись між -50 та -60 °С. 1 серпня ми зафіксували температуру -58 °С та вітер швидкістю 13 миль на годину. Натомість 13 серпня показники сягнули найнижчої позначки (-59 °С); погода ж лишилася тихою. Середня річна температура становила -26 °С. Ми чекали безперестанних хуртовин, але обійшлося двома бурями середньої сили. До того ж нам пощастило стати свідками того, як південне саяво заповонило всю небесну широчінь. Що ж до здоров'я, то протягом зими всім велося якнайкраще. Тому,

1 Сучасним варіантом цієї одиниці освітлення є кандела, від латинського *candela*, «свічка».

коли 24 серпня повернулося сонце, воно сяяло здоровим людям — здоровим тілом та духом, готовим вирушати назустріч своїй меті.

Напередодні нашого південного походу ми витягли сани до відправної точки. На початку вересня температура зросла, і ми вирішили, що час подорожі настав. 8 вересня в дорогу вирушило 8 людей із 7 санчатами, 90 собаками та запасом провізії на 90 днів. Поверхня була ідеальною, а температура — кращою, ніж можна було очікувати. Утім, уже наступного дня ми усвідомили, що почали зарано. Температура різко впала й декілька днів трималася між -50 та -60 °C. Людям холод геть не дошкуляв: усі мали чудовий хутряний одяг, але інша справа — наші собаки. З кожним днем тварини худнули на очах, і скоро стало зрозуміло, що вони не подолають тривалих відстаней. На складі біля 80° паралелі всі погодилися рушати назад і дочекатися, поки прийде весна. Склавши провізію на місце, ми повернулися до хатини. Загалом усе було в порядку, проте не обійшлося без наслідків: ми втратили кількох псів та дехто з команди відморозив собі п'яти. Лише в середині жовтня прихід весни став відчутнішим. Поволі з'являлися тюлені та птахи. Температура незмінно лишалася у межах -20 та -30 °C.

Згідно з початковим планом, на південь рушала вся група, проте невдовзі ми відмовилися від нього. Тепер за справу мали взятися п'ятеро осіб; а інші троє йшли на схід, аби відвідати Землю Короля Едуарда VII. Ця друга мандрівка не входила до нашої програми, але, оскільки англійці так і не дісталися цих земель минулого літа, як планували, ми погодилися, що взятися ще й за цю місію було би пречудово.

Наша південна група — 5 чоловіків із 4 парами санчат та з 52 собаками — вирушила в дорогу 20 жовтня. Припасів мало вистачити на 4 місяці. Усе йшло бездоганно. Та ми й не хотіли рвати жили на першому ж етапі походу, — навіщо було дарма втомлювати і собак, і себе, — а тому вирішили влаштувати 22 жовтня невеликий простій на складі біля

80° паралелі. Через густий туман ми прогавили орієнтири, однак за 2–3 милі таки віднайшли потрібне місце.

26 жовтня, опісля того, як всі перепочили та досхочу нагодували собак тюлениною, наш рух на південь поновився. Температура лишилася сталою, між –20 та –30 °С.

Не проходити більш ніж 12–18 миль на день — таким спочатку був план. Проте виявилось, що ми сильно недооцінили свої можливості, адже обік себе мали дужих та впертих тварин. 80° паралель стала місцем зведення снігових веж, з людину зростом. Вони були необхідні, аби згодом віднайти шлях додому.

31 жовтня ми досягли складу на 81° паралелі, де й затрималися на день, годуючи собак пеміканом¹. Востаннє ж пси змогли наїстися досхочу 5 листопада, на складі 82° паралелі.

8 листопада рух на південь поновився. Щодня ми долали десь 30 миль, лишаючи склад із припасами на кожній паралелі, якої досягали — усе, аби полегшити важко набиті упряжки. Зрештою, дорога від 82 до 83° широти стала для нас приємною прогулянкою — та й сприятливішої поверхні та температури повітря годі було бажати. До 9 листопада все йшло як по маслу, допоки ми не розгледіли Південну Землю Вікторії² та нанесене Шеклтоном на мапу продовження гірського пасма, яке простягалося на південний схід від льодовика Бірдмора. Склад № 4 виріс того ж таки дня, щойно ми досягнули 83° широти.

11 листопада запам'яталося цікавим відкриттям: бар'єр Джеймса Росса завершувався на південно-східному узвишші, сформованому між двома гірськими пасмами: одне з них тянулося у південно-східному напрямку з Південної Землі Вікторії, а друге — на південний захід з протилежного боку й було продовженням Землі Короля Едуарда VII.

1 М'ясний харчовий концентрат.

2 Зараз цей регіон називається просто Земля Вікторії. Річ у тім, що на початку XX століття Землею Вікторії також називали однойменний острів на півночі Канади, тому й виникла потреба у розрізненні.

Ми дійшли до 84° широти 13 листопада, а до 85° — 16 листопада; і там, і там по собі лишили склади. Отак після зимового таборування у Фрамгаймі¹ ми безперестанно рухалися на південь.

17 листопада на широті 85° нашу дорогу заступив материковий бар'єр, але на той час ми ще не відчували на собі труднощів, яких той несе. Перед нашими очима постала 300-фтова² хвиля, про межі якої свідчили кілька великих тріщин. Тут ми звели наш головний склад, де лишили 30-денний запас провізії. Припасів, які ми повезли з собою на санях, мало вистачити на 60 днів.

Твердь, яка височіла над нами і в герць з якою ми мушили вступити, здавалася абсолютно неприступною, із вістрями, уздовж бар'єра, які здіймалися на висоту від 2000 до 10 000 футів. Ми ще не знали: далі на південь такі вершини сягатимуть і 15 000 футів, а часом — навіть більше.

Сходження почалося наступного дня і спочатку просувалося добре: поверхня підіймалася поступово, снігові схили попід горою були гладенькими, а наші собаки сумлінно працювали, тож ми не затрималися тут надто довго, долаючи схили.

Проте незабаром нам трапилося декілька малих, дуже крутих льодовиків, тож довелося впрягати по 20 псів на кожні сани, аби у дві ходки перетягнути всі чотири. Деякі ділянки виявилися настільки крутими, що пересування на лижах перетворилося на важке випробування. Окремі ж розколинні, які траплялися на шляху, були настільки глибокі, що доводилося просто розвертатися.

Першого дня ми піднялися на 2000 футів. Наступного — здолали малі льодовики та стали табором на висоті 4635 футів. Третього дня ми були змушені спуститися з льодовика Акселя Гейберга, що відділяв гори на узбережжі від південних хребтів.

1 Фрамгайм — табір полярної експедиції Руаля Амундсена в Антарктиді, який використовувався для зимівлі перед походом на Південний полюс (прим. ред.).

2 1 фут дорівнює 30,48 сантиметра.

Однак найдовша частина нашого сходження розпочалася наступного дня разом із пошуками численних обхідних шляхів. Більшість широчезних тріщин та відкритих розколин, які ми намагалися подолати, повнилися снігом. Найімовірніше, льодовик перестав рухатися вже бозна-коли, проте ніхто не знав, скільки саме снігу зібралося у розколинах, які нам перешкоджали, а тому ми не могли ризикувати намарне. Тієї ночі ми стали табором у мальовничому місці, на висоті приблизно 5000 футів.

Льодовик на цій ділянці був скутий двома горами, — 15 000 футів заввишки, — які ми назвали на честь Фрітьофа Нансена та дона Педро Крістоферсена.

Просуваючись льодовиком, ми бачили, як на 19 000 футів здіймалася сніжна вершина Оле Енельстада. Попереду простягався вузький прохід, а льодовик мав зовсім ненадійний вигляд. Ніхто не міг передбачити, чи завадять його велетенські розколини подальшому просуванню. На щастя, усе обійшлося.

Наші собаки, які за останні декілька діб подолали приблизно 440 миль, дуже добре попрацювали того дня, адже не тільки подужали 22 милі, але й піднялися на висоту 5770 футів — успіх, реальність якого важко було навіть уявити. Минуло лише 4 дні, а відстань від бар'єра до неосяжного материкового плато вже лишилася позаду. Ми вирішили отаборитися на висоті 7600 футів. Тут загинули 24 хоробрі собаки: нам довелося вбити їх, залишивши 18 — по 6 на кожну з 3 упряжок. Погана погода затримала всю групу в таборі аж на 4 дні, проте, стомлені очікуванням, ми рушили далі 25 листопада, аби вже 26-го раптово опинитися віч-на-віч із лютою хуртовиною. Густий снігопад стояв стіною, непроникною для людського ока. Ми відчували, що стрімко спускаємося, хоч й очікували, що будемо йти вгору. Того дня, згідно з гіпсотермометром, ми спустилися на 600 футів. Наші обличчя страшенно мерзли. Це було не смертельно — просто ми анічогісінько не бачили.